

ЮВІЛЕЙНІ ЗАХОДИ ДО 140-Ї РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИХАЙЛА МИХАЙЛОВИЧА МОГИЛЯНСЬКОГО (22 ЛИСТОПАДА (4 ГРУДНЯ) 1873 – 22 БЕРЕЗНЯ 1942)

У цих побіжних нотатках хочемо передусім зупинитися на двох нещодавніх подіях в культурному житті України, пов'язаних з ушануванням пам'яті Михайла Михайловича Могілянського – правника, публіциста, критика, письменника, літературознавця, громадського і політичного діяча. М. М. Могілянського нині зараховують до категорії «напівзабутих інтелектуалів», хоча свого часу цей талановитий й працездатний уродженець Чернігівщини відіграв неабияку роль у багатьох сферах літературного й громадсько-політичного життя в першій третині ХХ ст. Значущими й нині є думки М. Могілянського, висловлені в праці «О культурном творчестве (украинская проблема)» (Петроград, 1916), що є передруком його статті, надрукованої 1912 р. в часописі «Украинская жизнь», де він закликав працювати в дусі драгомановської ідеї, опанувати *європейську* культуру, наголошуючи, що активне прилучення до неї є не лише збагаченням самих себе, а й має сприяти створенню нових культурних форм, що будуть внеском у загальнолюдську скарбницю. З легкої руки відомої дослідниці раннього українського модернізму, св. пам'яті Наталі Шумило М. М. Могілянського справедливо називають «письменником честі». Так воно й є: боротьба за честь та гідність, за вільну людську індивідуальність та творчу свободу, за творення конституційної й правової держави визначала провідні магістралі його життєвого шляху. «Честь» – так називався його роман, що не дочекався друку за тоталітарних часів та побачив світ лише 1990 р. завдяки зусиллям дослідниці.

Та все ж постать М. М. Могілянського, незважаючи на його значний внесок у публіцистику, літературну критику й художню творчість, є недостатньо висвітленою в сучасній науковій і популярній літературі. Намагання відновити пам'ять про нього та активізувати подальший гуманітарний пошук стало поштовхом для реалізації колективного проекту, який втілюється у випуск спеціального числа науково-популярного журналу «Пам'ятки України: історія і культура» (К., 2013, № 9; головний редактор – Леся Богослов, відповідальний за випуск – Ігор Гирич). Упорядниками номеру стали Світлана Іваницька й Тамара Демченко. Це число, присвячене 140-й річниці від дня народження Могілянського, є, на нашу думку, важливим кроком по «наближенню» засобами візуалізації минулого (кожен матеріал містить велику кількість автентичних ілюстрацій – світлин, портретів) до читача цієї надзвичайно цікавої особистості. Автори реконструювали життєвий і творчий шлях письменника, показали процес формування ідентичності, відтворили його візію української культури та українсько-російських стосунків, розповіли про складну, почасти трагічну, долю великої родини Могілянських. Чого вартий лише такий факт: із чотирьох дітей митця троє, безпосередньо залучених у літературу – журналістка Олена, поетеса Лідія (Ладя Могілянська), письменник Дмитро, що писав під псевдонімом «Дмитро Тась», були репресовані. Провідною тезою номеру є думка про те, що М. Могілянський «за своїм світовідчуттям, творчою енергетикою, типом мислення, темпом життя, енциклопедизмом, нарешті, певною «розкиданістю» своїх творчих інтересів був типовою постаттю інтелектуала «Срібного століття» – унікальної конструкції ренесансного типу культури, що розквітла в умовах російської імперської дійсності на початку ХХ століття...». Автори висловлюють надію, що «Михайло Могілянський, представник старовинного шляхетного роду, безжалюно знищеного вихорами революцій, громадянських війн, «великого терору», економічних і соціальних катастроф, має остаточно повернутися до нас» (Пам'ятки України: історія і культура, 2013, № 9, с. 8).

Для появи на світ цього тематичного номера дуже важливою виявилася підтримка нащадків Ладі Могілянської – Ірини Єфімової та Єлизавети Шнайдер, котрі вже не вперше приїжджають з Канади у подвигницькій справі публічного відновлення спадщини своїх знаменитих предків; родини Саф'янів-Могілянських, численних вчених-істориків, краєзнавців, бібліотекарів, працівників музейної сфери. Завдяки підтримці Ірини Єфімової та Єлизавети Шнайдер частина тиражу журналу була безкоштовно надіслана до десятків бібліотек України, музеїв, деяких архівів. Це теж є гідним пошануванням пам'яті цієї енциклопедично освіченої людини, яка над усе шанувала книгу, культуру та освіту, а політику розглядала лише в креативному сенсі, – як можливість реалізувати «проекти майбутнього», а не стягати неосяжні матеріальні статки.

У розділі «Акцент» опубліковано статті Світлани Іваницької й Тамари Демченко «Михайло Могілянський: життєвий та творчий шлях», Тетяни Журавльової «Рід Могілянських», Тамари Демченко «Запишіть мене до чернігівської Просвіти»: М. Могілянський та І. Шраг» (де висвітлено дружні й професійні взаємовідносини письменника з відомим громадським діячем Чернігівщини, адвокатом Іллею Шрагом, а в додатку подано листи М. М. Могілянського та його матері Марії Миколаївни до останнього), Ольги Єрмоленко й Галини Степанець «М. Могілянський та М. Коцюбинський: літературна співпраця»; Світлани Ляшко «М. Могілянський – останній лицар Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України (1923–1933)». Вміщено підготовані до друку Світланою Ляшко «Автобіографічні матеріали Михайла Могілянського (з фондів Інституту рукопису НБУВ)». В розділі «Рукописи і друки» подано статтю Світлани Іваницької «Праця «Первая Государственная Дума» як пам'ятка політичної публіцистики», де проаналізовано погляди М. Могілянського на проблему парламентаризму й реформування політичного устрою Російської імперії під час революції 1905–1907 рр. В розділі «Полемічні Сторінки» опублікована стаття Світлани Іваницької й Світлани Ляшко «М. Могілянський, В. Ленін та право націй на самовизначення

(коментар до незавершеної дискусії)», де на підставі архівних документів, публіцистики, щоденника М. Могиланського 1930-х рр. відновлено історію полеміки 1913–1914 рр. кадета-«українофіла» М. Могиланського та вождя РСДРП(б) В. Леніна з національного (зокрема, українського) питання. В розділі «Сильветки» Заслужений журналіст України Микола Чабан оприлюднив записи інтерв'ю – «Згадує М. Саф'ян, зять М. Могиланського» та свої спомини про спілкування з дочкою Могиланського («Олена Могиланська: спомини та листи»). В розділі «Пам'ять місця» подані цінні нотатки «Місця пам'яті М. Могиланського». «Місця пам'яті» – це простір пам'яті, який виходить за межі уявлень про минуле. Пам'ять про письменника локалізується в таких географічних пунктах, як Чернігів, Петербург, Київ, Дніпропетровськ. В розділі «Бібліографічні знадобки» вміщено персоналістичний бібліографічний покажчик.

Деякі документальні матеріали публікуються вперше. Число оздоблене унікальними світлинами з родинного архіву Могиланських – Саф'янів (Дніпропетровськ), із фондів Чернігівського обласного історичного музею імені В. В. Тарновського, Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. М. Коцюбинського. На обкладинці – портрет М. Могиланського роботи відомого українського художника Михайла Жука. Як уявляється, це число «Пам'яток України», як і сам часопис в цілому у оновленому форматі, гідно репрезентує такий дослідницький напрямок, як «історія пам'яті» й персоналістика у пам'ятках історії та культури, а тому має стати в нагоді фахівцям-гуманітаріям і всім, хто цікавиться громадсько-політичною історією України й долею її славетних родин.

Іншим важливим заходом став «круглий стіл», присвячений 140-й річниці від дня народження Михайла Могиланського, який відбувся 4 грудня 2013 р. в Інституті історії, етнології і правознавства імені О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Учасників заходу від земляків видатного історичного й культурного діяча, його духовних нащадків, тепло привітали директор Інституту, професор Олександр Коваленко та перший проректор ЧНПУ ім. Т. Шевченка професор Володимир Дятлов. Відомий історик Ігор Гирич (зав. відділу Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України) презентував аудиторії 9-те число журналу «Пам'ятки України» (2013), присвячене ювіляру, розповівши про історію цього проекту: виявляється, що зібраного зусиллями укладачів матеріалу вистачило б на повноцінну монографію, і їм довелося робити нелегкий вибір, вирішуючи, що з цього огрому інтелектуальної думки та творчого пошуку дослідників потрапить на сторінки скромного за обсягом часопису.

Провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ НАНУ Світлана Ляшко в доповіді «М. М. Могиланський і книга» висвітлила бібліографічні уподобання М. М. Могиланського як першооснову його дослідницької й творчої діяльності. Завідувача 2-м науково-експозиційним відділом Чернігівського обласного історичного музею імені В. В. Тарновського Тетяна Журавльова ознайомила присутніх колег та студентську молодь з драматичною історією родини Могиланських, котра стала відображенням трагічної епохи тоталітаризму. Ольга Єрмоленко, вчений секретар Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. М. Коцюбинського, прослідкувала шляхи співпраці М. М. Могиланського з «великим сонцепоклонником», а науковець Тарас Єрмашов – зі знаним вченим, академіком ВУАН Сергієм Єфремовим. Доцент кафедри історії та археології України Інституту історії, етнології і правознавства імені О. М. Лазаревського Тамара Демченко розказала про вагомий журналістський доробок публіциста на сторінках преси Чернігівщини періоду 1917–1918 рр.

Цікаві доповіді ораторів доповнювалися пізнавальною слайд-презентацією про різноманітні аспекти життя й діяльності вченого і митця, коло його близьких та колег, «місця пам'яті», підготованою доцентом кафедри українознавства Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій Світланою Іваницькою.

Звичайно, не всі охочі дослідники змогли взяти особисту участь у заході через зайнятість – адже нині в українських вишах йде інтенсивна підготовка до поточної екзаменаційної сесії, проте організатори планують видати (і сподіваємося, що цей намір все ж таки здійсниться, незважаючи на проблеми з фінансуванням!) за його підсумками ґрунтовний науковий збірник для широкого кола читачів. І згадуються слова М. Могиланського з його книжечки «Шевченкові роковини»: «... провідною зіркою для нас може бути тільки спадщина великих ідеалів, які ми одержали від минулого і передати мусимо майбутньому. Заповідану нам поетом певність «Не вмирає наша правда, Не вмирає воля!» по всяк час претворятимемо в активність, нею захищатимемося від невір'я»...

Т. В. Єрмашов